

जाहिरातींचे दर.

हालील पत्त्यावर चौकशी करावी.

व्यवस्थापक, अर्थ,
'दुर्गाधिवास' पुणे ४.

अर्थ

वर्गणीचे दर.

वार्षिक वर्गणी

रु. ४

(टपाल इंग्रजील माफ)

किरकोळ अंकास
दोन आणे.

'अर्थ एव प्रधान' इति कौटिल्यः अर्थमूलौ धर्मकामाविति ।

कौटिल्य अर्थशास्त्र

संपादक—प्रो. वा. गो. काळे

वर्ष ८

पुणे, बुधवार, तारीख २३ डिसेंबर १९४२

अंक ५०

महायुद्ध दारुणी आले

परदेशी औषधे

दुर्मिळ व महाग झाली

पण

भिण्याचे कारण नाही !!!

— कारण —

आयुर्वेद रसशाळा पुणे लि०

या देशी औषधाच्या प्रसिद्ध कारखान्याने
तयार केलेली

- रक्तवर्धक,
- उपनाह,
- बालजिवन,
- कॅल्सीप्राल

इत्यादि वेद, स्टॅण्डर्ड व लोकप्रिय औषधे सात्री पटल्यामुळे

★ डॉक्टर्सहि वापरून लागले आहेत. ★

दरसाल बिनचूक नफा वाटणाऱ्या ह्या कंपनीचे
झेअर्स व औषधे मागवा.

आयुर्वेद रसशाळा पुणे लि०

मुख्य दुकान गणपति चौक, लक्ष्मी रोड, पुणे १.

दि बँक ऑफ महाराष्ट्र, लि.

हेड ऑफिस : पुणे शहर.

स्थानिक शाखा : डेकन जिमखाना, पुणे ४.

मुंबाई शाखा : बलाल स्ट्रीट, फोर्ट, मुंबाई.

अधिकृत भांडवल : रु. १०,००,०००

विक्रीस काढलेले व तपलेले

भांडवल : रु. ५,००,०००

वसूल झालेले भांडवल : रु. २,५०,०००

एकूण खेळते भांडवल : रु. ४५,००,०००

डायरेक्टर्स

प्रो. वा. गो. काळे, अध्यक्ष

श्री. मा. म. शुते

श्री. धों. कृ. साठे

श्री. मा. रा. जोशी

श्री. न. ग. पवार

श्री. श्री. गो. मराठे

श्री. व्यं. वि. रानडे

श्री. र. चि. सोहोनी

श्री. वा. पुं. वर्दे

मि. फ. दो. पदमजी

बँकिंगचे सर्व व्यवहार केले जातात. शेअर व सरकारी रॉल
यांची खरेदीविक्री कसोशीने करून दिली जाते.म. वि. गोखले
मॅनेजर.

महायुद्धाची जाणीव ! कपड्यांच्या खर्चात काटकसर करा. एक वेळ येऊन
स्वतःची खात्री करा व पैशाचा मोबदला घ्या.

गिरगांव

मुंबई नं. ४

महिंद्रकर ब्रदर्स

तयार कपड्याचे व्यापारी

बुधवार

चौक,

पुणे

विविध माहिती

नागपूरमध्ये बस सर्व्हिस

नागपूरमध्ये मोठ्या प्रमाणावर बस सर्व्हिस सुरू होणार आहे. मेकॅनिकल ट्रेन्सपोर्ट लि. त्याची व्यवस्था पहाणार आहे. तूर्त दोन बसेस चालू आहेत; त्यांची संख्या वीसपर्यंत वाढविण्यांत येईल.

लंडनमधील मशीद

मशीदीसाठी सरकारने लंडनमध्ये जागा दिली आहे, तिचेवर बांधण्यांत यावयाची मशीद एकाद्या विशिष्ट देशातील मुसलमानांसाठी आहे कां ती जगातील सर्व मुसलमानांतर्फे बांधण्यांत येणार आहे, असा प्रश्न ब्रिटिश कॉमन्स सभेत विचारण्यांत आला, त्यास बसाहत सेक्रेटरींनी उत्तर दिले. "हा प्रश्न मुख्यतः लंडन मशीद कमिटीचा आहे. परंतु जगातील सर्व मुसलमानांच्या सहकार्याची याचना करण्यांत येईल असे समजते" असा त्यांनी सुलासा केला.

ट्रेझरी बिलांवर १ रु. ० आ. ११ पै व्याजाचा दर

रिझर्व्ह बँकेने गेल्या आठवड्यांत हिंदुस्थान सरकारची ६ कोटी रुपयांची ट्रेझरी बिले विकली, त्यांवर व्याजाचा सरासरी दर द. सा. द. शे. १ रु. ० आ. ११ पै इतका पडला.

रशियांत कृत्रिम रबर कसे करतात ?

रशियांत कृत्रिम रबर कसे करतात, हे पहाण्याकरितां चार अमेरिकन तज्ज्ञांचे एक मंडळ रशियास भेट देणार आहे.

अमेरिकेचे राष्ट्रीय उत्पन्न

चालू वर्षी अमेरिकेतील लोकांचे एकूण उत्पन्न १३० अब्ज डॉलर्स भरेल व त्यांपैकी एक चतुर्थांश रकम मध्यवर्ती व प्रांतिक सरकारांचे आणि म्युनिसिपॅलिट्यांचे कर ह्यांचे स्वरूपांत वसूल केली जाईल, असा फेडरल रिझर्व्ह बोर्डाचा अंदाज आहे.

१९२ इंजनांसाठी ५३ कोटी रुपये

१९४३-४४ मध्ये हिंदी रेल्वेजना १०० ब्रॉड गेजची व ९२ मीटर गेजची इंजने मिळू शकतील व त्यांसाठी ५३ कोटी रुपयांची तरतूद करावी लागेल.

हिंदी रेल्वेजचे वाढते उत्पन्न

१ एप्रिल, ते ३० नोव्हेंबर

१९४२

१९४१

रु.

९२ कोटी, ७१ लक्ष

८२ कोटी, १० लक्ष

दारुबंदीमुळे विणकर बाबले

"सध्याच्या परिस्थितीत सूत व रंग ह्यांचे भाव कमालीचे हेलकावे सात आहेत. विणकऱ्यांत दारूचे ब्यसन अतिशय मोठ्या प्रमाणावर आढळते. तेव्हा आज जर दारूबंदी नसती, तर विणकऱ्यांची स्थिति केविलवाणी झाली असती" असा मद्रास प्रांताच्या अवकारी सात्याचा रिपोर्ट आहे.

रोमेलला पकडणारास १० हजार पौंड

उत्तर आफ्रिकेच्या किनाऱ्यावर रोमेलचा पाठलाग करीत असलेल्या एका अधिकाऱ्यास मि. चार्ल्स ली ह्यांनी तार करून, रोमेलला जिवंत अगर मेलेला पकडला तर १० हजार पौंड देऊ केले आहेत. ही रकम पाठलाग करणाऱ्या पलटणीस मिळावयाची आहे.

तांदळाच्या उत्पादनाचा अंदाज

चालू वर्षीतील मुंबई प्रांतातील तांदळाचे उत्पादन २ कोटी, २९३ हॅट्टेडवेट भरेल, असा सरकारी अंदाज आहे. म्हणजे, गेल्या वर्षीचे मानाने उत्पादन ४१.४% अधिक होईल. जून आणि ऑगस्ट ह्यांचे दरम्यान लावलेल्या भाताचे माहेतीवर हा अंदाज आधारलेला आहे.

प्रोड्यूसर गॅसवर चालणाऱ्या मोटारगाड्या

प्रोड्यूसर गॅसवर चालणाऱ्या व्हानांची संख्या ग्रेटब्रिटनमध्ये लवकरच १० हजारांवर जाईल, असे मागे प्रसिद्ध झाले होते. अद्याप २ हजारांवर त्यांची संख्या गेलेली नाही, परंतु लवकरच त्यांत भर पडेल.

असोसिएटेड सिमेंट कं. लि.

वरील कंपनीने ३१ जुलै, १९४२ अखेरच्या वर्षीचे ८% दराने डिव्हिडंड जाहीर केले आहे.

निजाम सरकारच्या रुपयावाल्या नोटा

निजाम सरकार एक रुपयावाल्या चलनी नोटा काढणार आहे व चांदीच्या रुपयाचे जागी कमी चांदीचे रुपये प्रसूत करणार आहे.

हिंदुस्थान सरकारचा वाढता युद्धसर्च

एप्रिल ते ऑक्टोबर

१९४२

१९४१

रुपये

१०२,२५,००,०००

४८,२५,००,०००

केसर ह्युगर बक्स लि.

वरील कंपनीच्या कारखान्यास जुलै, १९४२ अखेरच्या वर्षी २,६१,४३३ रुपये नफा झाला. भागीदारांस ८० रुपयांच्या प्रत्येक भागावर ७ रु. ८ आ. करमाफ डिव्हिडंड मिळाले.

बाँबे सेफ डिपॉझिट कं. लि.

३० सप्टेंबर १९४२ अखेरच्या वर्षी वरील कंपनीस ५८,०१८ रुपये नफा झाला. भागीदारांस २०० रुपयांच्या प्रत्येक भागावर कर माफ ३० रुपये डिव्हिडंड मिळाले.

आय. सी. एस. मधील जागा

जानेवारी, १९४३ नंतर आय. सी. एस. मधील सर्व जागा युद्धविषयक नोकरी करणाऱ्या उमेदवारांसाठी राखून ठेवण्यांत येणार आहेत.

यू लोकांची कत्तल

युगोस्लाव्हियावर जर्मनीने स्वारी केल्यापासून त्याने युगोस्लाव्हियातील ८६ हजार ज्यूंपैकी ८५ हजारांना ठार केले आहे, अशी माहिती प्रसिद्ध झाली आहे.

सी. पी. रेल्वेज कं. लि.

सप्टेंबर, १९४२ अखेर संपलेल्या वर्षीचे ४% डिव्हिडंड वरील कंपनीने जाहीर केले आहे. गेल्या वर्षीपेक्षा हे डिव्हिडंड ३% ने कमी आहे.

मध्यवर्ती सरकार विरुद्ध मद्रास सरकार

मद्रास प्रांतांत तयार होणाऱ्या मालाचे पहिल्या विक्रीवर कर बसविण्याचा अधिकार मद्रास प्रांतिक सरकारास नाही, म्हणून तो १९३९ चा त्या संबंधातील कायदा लागू होऊ शकत नाही; ही कराची बाब मध्यवर्ती सरकाराचे कक्षेतील आहे, ह्या मुद्यावर हिंदुस्थान सरकाराने मद्रास सरकारविरुद्ध फेडरल कोर्टात दावा लावला आहे. जानेवारी, १९४३ मध्ये दाव्याचे काम सुरू होईल.

अनुक्रमणिका

पृष्ठ	पृष्ठ
१ विविध माहिती ... ४१२	वटा परिषद—चलन आणि
२ " बालचंद " ४१३	बाजारभाव—मालाचा
३ ग्रहन्महाराष्ट्र शुगर	पुरवठा व सरकारी निष्-
सिंडिकेट ४१४	त्रण—ब्रिटिश धंदेवाल्यांचा
४ कै. आण्णासाहेब बर्तक ४१५	दृष्टिकोन
५ स्फुट विचार ... ४१५	६ पत्नीच्या मृत्युपत्रास
फ्रान्स आणि फ्रेंच वसा-	पतीची संमति ४१६
हती-दिलीची अन्न पुर-	७ क्रात्रिम रबर ४१७

अर्थ

बुधवार, ता. २३ डिसेंबर, १९४२

" बालचंद "

२३ नोव्हेंबर, १९४२ रोजी श्री. बालचंद हिराचंद ह्यांस ६१ वे वर्ष लागले, त्या निमित्ताने बालचंद डायमंड ज्युबिली सेलिब्रेशन कमिटीने त्यांस, त्यांच्या कार्याची माहिती शोडक्यांत एकत्रित करून त्यांचे राष्ट्रीय महत्त्व वर्णन करणारा एक ग्रंथ "बालचंद" तयार करून समर्पण केला. श्री. बालचंद ह्यांनी केलेल्या सर्व प्रमुख उपक्रमांची माहिती त्यांत दिली आहे, त्यावरून शेटर्जीचे व्यक्तित्व, त्यांची धडाडी, त्यांची कुशाल बुद्धिमत्ता, हीं तर दिसून येतातच. परंतु, त्याबरोबरच हिंदी आर्थिक व औद्योगिक प्रगतीचा व धोरणाचा ताजा इतिहासहि त्यांत एकत्र आढळतो.

श्री. बालचंद ह्यांचे घराणे दिगंबर जैन असून ते ८० ते १०० वर्षापूर्वी उत्तर हिंदुस्थानांतून दक्षिणेकडे आले. त्यांतील कुटुंबे फलटण, अक्कलकोट, उस्मानाबाद, बारामती, पुणे, सोलापूर, पंढरपूर, इत्यादि ठिकाणी स्थायिक झाली. श्री. बालचंद ह्यांचे आजोबा शेट नेमचंद दोशी हे सोलापूर येथे व्यापार करीत असत. ह्या घराण्यातील सर्व पुरुष महाराष्ट्रीय पद्धतीनेच पोषाक करतात व मराठीच भाषा बोलतात. श्री. बालचंद हे आपले हिशेब मोडीत ठेवतात व सासगी पत्रव्यवहार मोडीतच करतात, इतके ते महाराष्ट्रीय आहेत. त्यांचे शिक्षण बी. ए. पर्यंत झाले. त्यांचे दोघे वडील बंधू प्लेगने निवर्तल्यामुळे, त्यांस पदवी घेण्यापूर्वीच शिक्षण सोडणे भाग पडले व त्यांनी आपल्या वडिलांच्या पेढीत काम करण्यास प्रारंभ केला. पेढीच्या कामांत लवकरच ते प्रवीण झाले. व्यापार व सावकारी व्यवसाय हीं त्यांच्या धडाडीस व महत्त्वाकांक्षेस पुरेशी वाटेनाशी झाली व ते कॉन्स्ट्रक्शन्स घंघांत पडले. सोलापूर येथील रेल्वे इंजिनिअरच्या कचेरीतील श्री. एल. बी. फाटक, ह्यांनी बार्शी लाइट रेल्वेचे येदशी-तडवळ ह्या सात मैलांच्या फाट्याचे काम घेतले होते व त्यांस भांडवलवाळा भागीदार हवा होता.

श्री. बालचंद व श्री. फाटक ह्यांची १९०५ साली भागीदारी जमली व ह्यांतच शेटर्जीच्या पुढील अवाढव्य कार्याचा पाया घातला गेला. १९१५ साली ह्या भागीदारीचे लिमिटेड कंपनीत रूपांतर झाले. फाटक अँड बालचंद लि. मधून श्री. फाटक प्रकृतीच्या अस्वास्थ्यामुळे १९१७ साली निवृत्त झाले. कंपनीच्या २ लक्ष ५५ हजार रुपयांच्या वसूल भांडवलावर २१ वर्षांत भागीदारांस डिविडेंडचे रूपाने ८,२४,९५५ रुपये मिळाले. म्हणजे वसूल भांडवलावर दरसाळ सरासरीने १५.३% व्याज पडले. १९२० साली टाटांच्या निमंत्रणावरून श्री. बालचंद हे टाटा कन्स्ट्रक्शन कंपनीचे मॅनेजिंग डायरेक्टर झाले. पहिल्याच वर्षी श्री. बालचंद ह्यांनी कंपनीसाठी मार्सेलंड प्राइस अँड कंपनीचे बहुसंख्य भाग मिळवून दिले. ह्याच पद्धतीने क्राँक्रीटचे नळ करण्याचे पेटंट त्यांनी मिळवून हानवीन धंदा सुरू केला. १९३० साली टाटा कन्स्ट्रक्शन कंपनी श्री. बालचंद ह्यांचे ताब्यांत आली. १९३५ साली त्यांनी तिचे नवे नांव प्रीमिअर कन्स्ट्रक्शन कंपनी लि. असे ठेवले. तिला जोडून हिंदुस्थान कन्स्ट्रक्शन कं. लि., इंडियन ह्याम पाइप कं. लि. व ऑल इंडिया कन्स्ट्रक्शन कं. लि. ह्या सर्वासिद्धिअरी कंपन्या काढण्यांत आल्या. प्रीमिअर कन्स्ट्रक्शन कंपनीचा हिंदुस्थान कन्स्ट्रक्शन, बिल्डिंग कन्स्ट्रक्शन, ऑल इंडिया कन्स्ट्रक्शन, इंडियन ह्याम पाइप, मार्सेलंड प्राइस अँड कं., कूपर इंजिनिअरिंग व अँकमी मॅन्युफॅक्चरिंग कं. ह्या सात मोठ्या लिमिटेड कंपन्यांत निर्णायक हात आहे. ह्या सात कंपन्यांची प्रगति म्हणजेच श्री. बालचंद ह्यांच्या कर्तृत्वाचा इतिहास आहे. "बालचंद" ह्या ग्रंथांत ह्या सर्व कंपन्यांनी केलेल्या कामाची यादी दिली आहे, तिची बेरीज किती तरी कोटि रुपयांच्या वर जाते! मार्सेलंड प्राइस कंपनीने आपला मेमोरँडम बदलून सासरेचा कारखाना उभारला व कळंबच्या ओसाड जागेचे "बालचंदनगर" बनविले. त्यांचा रावळगांव शुगर फार्म लि. चा कारखानाहि सुप्रसिद्ध आहे. ह्या दोन्ही ठिकाणी आधुनिक पद्धतीच्या हेअरी उभारण्याचा त्यांचा प्रयत्न चालू आहे.

श्री. बालचंद ह्यांचे कार्यक्षेत्र इतके विस्तृत असले, तरी जनतेच्या मनांत त्यांचे नांव शिंबा स्टीम नॅव्हिगेशन कंपनीशी जितके निगडित आहे, तितके दुसऱ्या कोणत्याहि उपक्रमाशी नाही. शिंबा स्टीमची स्थापना, तिच्या प्रगतीचे मार्गीतील अनेक अडचणी, तिने विदेशी कंपन्यांवर केलेली चढाई, श्री. बालचंद ह्यांनी हिंदी किनाऱ्यावर हिंदी आगबोटीस प्राधान्य मिळावे ह्यासाठी केलेले भगीरथ प्रयत्न, कंपनीने बाँबे स्टीम नॅव्हिगेशन कंपनीची मिळविलेली मॅनेजिंग एजन्सी, इंडियन को. नॅव्हिगेशन कंपनीला तिने दिलेला हात, आगबोटी बांधण्यासाठी कंपनीचे स्वतःचे शिपयार्ड, इत्यादि गोष्टींचा इतिहास अगदी ताजा आहे. श्री. बालचंद ह्यांनी विमानांच्या उत्पादनाचा कारखाना (हिंदुस्थान एअर-काफ्ट लि.) व मोटारींच्या उत्पादनाचा कारखाना काढण्यासाठी सर्व पूर्वतयारी केली असताहि युद्धपरिस्थितीमुळे विमानांचा कारखाना त्यांस सरकारचे ताब्यांत यावा लागला व सरकारच्या सहाय्याचे अभावी मोटारींचा कारखाना निघू शकला नाही, ही अत्यंत नाइलाजाची गोष्ट झाली. राष्ट्रीय हद्दच्या महत्त्वाचे धंदे हाती घेऊन ते यशस्वी करण्यांतच श्री. बालचंद ह्यांच्या राष्ट्रीय कामगिरीचे रहस्य साठविलेले आहे व सासगी घंघांत पैसे मिळविण्यापेक्षा राष्ट्रसंवर्धक घंघांस चालना देऊन

त्यासाठी आपले सर्वस्व खर्च करण्याची तयारी ठेवण्यांतच त्यांचा मोठेपणा आहे. ज्या घडामोडींत श्री. बालचंद्र ह्यांचा प्रत्यक्ष निर्णायक हात आहे, अशाच घडामोडींची माहिती "बालचंद्र"मध्ये देण्यांत आली आहे. अशा प्रकारच्या ह्या ग्रंथाने हिंदी आर्थिक व औद्योगिक इतिहासाच्या वाङ्मयांत उत्कृष्ट भर घातली आहे.

श्री. बालचंद्र हिराचंद्र ह्यांनी मुंबई येथील महाराष्ट्र चेंबरची कल्पना काढून तिची स्थापना केली. पहिली कित्येक वर्षे तिचे ते अध्यक्ष व आश्रयदाते होते. हिंदी उद्योगधंद्यांचे क्षेत्राच्या आघाडीवर असणारे श्री. बालचंद्र ह्यांचेसंबंधी महाराष्ट्रास अभिमान वाटणे स्वाभाविक आहे. त्यांच्या कंपन्यांचे व्यवस्थेत, मोठ्या अधिकारावरिल लोकांत महाराष्ट्रीयीयांचीच नावे मुख्यतः आढळतात. युद्धोत्तर काळातील पुनर्घटनेत श्री. बालचंद्र ह्यांच्यासारख्या घडाडीच्या व कर्तृत्वाच्या पुढाऱ्यांची हिंदुस्थानास विशेष आवश्यकता भासेल. त्यावेळीं श्री. बालचंद्र हे पुनः प्रामुख्याने आणखी चमकतील, ह्यांत संशय नाही. श्री. बालचंद्र ह्यांस दीर्घायुष्य मिळून त्यांचे हातून अशीच भरीव कामगिरी आणखी पार पडो, अशी इच्छा आम्हांनी त्यांच्या ज्युविलीचे निमित्ताने प्रदर्शित करतो.

दि बृहन्महाराष्ट्र शुगर सिंडिकेट, लि.

(वार्षिक सभा: ३१-१२-१९४२)

मागील तोट्याची संपूर्ण बाकी (१,९३,५७९ रुपये) व डिफरेंड रेव्हिन्यू सर्चाची पूर्ण बाकी (३४,२६३ रुपये) लिहून टाकून व ऑर्डिनरी शेअरवर ७.३% डिव्हिडंड व २.३% बोनस देऊन वरील कंपनीने आतां आपल्या प्रगतीचा महत्त्वाचा टप्पा गाठला आहे. कोणत्याही साखर-कारखान्याच्या कंपनीच्या यशाचे मुख्य रहस्य, तिला मिळणाऱ्या साखरेच्या उतार्यांत आहे. १९४१-४२ च्या हंगामांत बृहन्महाराष्ट्र शुगर सिंडिकेटला १०.३६% साखरेचा उतारा मिळाला व त्यामुळे साखरेचे उत्पादन त्यापूर्वीच्या हंगामापेक्षा ८,६८३ पोत्यांनी वाढले. सिंडिकेटच्या साखरेचा उतारा, गेल्या हंगामांत इतर कंपन्यांना पडलेल्या उतराशी तुलना करतां अतिशय समाधानकारक आहे, असेच म्हटले पाहिजे. १९३९-४० च्या मोसमांत कारखान्याचे काम सुरू होण्यास थोडा उशीर झाला व मोसम लांबला त्यामुळे साखरेचा उतारा थोडा कमी (९.८%) आला. त्या वर्षी सिंडिकेटला २,८३,१७२ रुपये नफा झाला. १९४०-४१ च्या मोसमांत साखरेचा उतारा ८.७% होता. ह्याचा परिणाम सिंडिकेटला १,९८,९६२ रुपये तोटा होण्यांत झाला. १९४१-४२ च्या मोसमातील उतारा १०.३६% इतका आहे. साखरेचा उतारा असाच समाधानकारक राहिल्यास, सिंडिकेटच्या भागीदारांनी मोठ्या दिव्दिदंडची अपेक्षा करण्यास हरकत नाही.

सिंडिकेटने आपल्या कारखान्याच्या सर्चाची व्यवस्था आजपर्यंत कशी केली, व तिचेवर जनतेचा विश्वास कसा बसत गेला, हे खालील थोड्या माहितीवरून समजून येईल सिंडिकेटची स्थापना २१ सप्टेंबर, १९३४ साली झाली. २३ जून, १९३५ अखेर कंपनीचे भरणा झालेले भांडवल ३६,९०३ रुपये होते. ६ एप्रिल, १९३७ रोजी कंपनीने ३१,१०० पौंड किंमतीच्या

यंत्रसामुग्रीची स्कोडा कंपनीकडे ऑर्डर दिली, परंतु त्या वर्ष-अखेर कंपनीचे भरणा झालेले भांडवल फक्त २,८१,८०३ रुपये होते व मुदतीच्या ठेवी १,०७,८५० रुपयांच्या होत्या. २० नोव्हेंबर, १९३८ अखेर सिंडिकेटचे भरणा झालेले भांडवल ३,२४,५११ रुपये झाले व मुदतीच्या ठेवी ७ लक्ष रुपयांच्या होत्या. १९३७-३८ अखेर सिंडिकेटने मशिनरीची सबंद रकम देऊन टाकली. मुदतीच्या ठेवीतील वाढीमुळे उसाची लागवड वाढविण्यास फार मदत झाली. १७ मार्च, १९३९ रोजी सिंडिकेटच्या कारखान्यांत ऊंस गाळण्यास प्रारंभ झाला. १९३८-३९ अखेर कंपनीचे भरणा झालेले भांडवल ४,३३,१५२ रुपये झाले. ३० सप्टेंबर, १९४० अखेर तो आंकडा सुमारे ६ लक्ष रुपये झाला व ठेवीची रकम १२ लक्ष, ६५ हजारांवर आली. १९४०-४१ अखेर भांडवलाचा आंकडा ६३ लाखांवर गेला व ठेवीही १४ लक्ष, १५ हजार रुपयांवर गेल्या. १९४१-४२ अखेर भांडवल पावणे सात लाखांवर गेले असून ठेवीचा आंकडा १२३ लाखांचे सखी आला आहे. भांडवल व ठेवी ह्यांचे प्रमाण कसे सुधारत चालले आहे, हे वरील आंकडे दर्शवितात. ठेवीवरील व्याजाचा सिंडिकेटवरील बोजा अहवालाचे वर्षी कमी झालेला आढळून येईल. बृहन्महाराष्ट्र शुगर सिंडिकेटने १९४१-४२ मध्ये साखर विकून १९ लक्ष, ३६ हजार रुपये मिळविले. एक्सचेंज ड्यूटीचे ३ लक्ष, ४६ हजार रुपये तिला भरावे लागले. ठेवीवरील व्याजाबद्दल सिंडिकेटला ७२,८२६ रुपये खर्च आला. हा आंकडा गेल्या वर्षापेक्षा थोडा लहानच आहे. सिंडिकेटची कल्पना काढून ती उभारणारे उत्पादक, तिचे संचालक व मॅनेजिंग एजंट हे सिंडिकेटच्या यशाबद्दल अभिनंदनास पात्र आहे. "महाराष्ट्रीय जनतेने दर्शविलेली सक्रिय सहानुभूति व दिलेला उदार आश्रय" ह्यांवरच सिंडिकेटची उभारणी झालेली आहे.

कै. आणणासाहेब वर्तक

पुण्याचे एक प्रमुख नागरिक श्री. वि. ना. वर्तक, रि. चीफ इंजिनियर, हे सोमवार ता. २१ रोजी आपल्या वयाच्या ७४ व्या वर्षी मरण पावले, हे नमूद करण्यास वाईट वाटते. सिंध प्रांताचे चीफ इंजिनियर म्हणून काम केल्यानंतर त्यांनी ग्वालेर संस्थानाचे मुख्य इंजिनियर म्हणून कांही काळ काम केले व त्यानंतरचे आपले आयुष्य सार्वजनिक कार्यासाठी खर्च केले. त्यांच्या इंजिनियरिंगच्या ज्ञानाचा व अनुभवाचा उपयोग अनेक संस्थांमध्ये झालेला आहे. बृहन्महाराष्ट्र शुगर सिंडिकेटच्या उत्पादकांतील ते एक प्रमुख होते व तिचे स्थापनेचे व वाढीचे काम त्यांनी अतिशय परिश्रम घेतले. सिंडिकेटच्या स्थापनेचे पूर्वीही त्यांचा स्वतःचा एक साखरेचा कारखाना होता व त्यांची साखर वर्तकी साखर ह्या नांवाने प्रसिद्ध होती. मोठ्या प्रमाणावर देशी साखरेचे उत्पादन सुरू होण्यापूर्वी, स्वदेशी व्रतधारी लोकांस वर्तकी साखरेचाच अवलंब करावा लागे. श्री. आणणासाहेब ह्यांचे निधनाने पुण्यातील एक जुन्या पिढीतील निष्ठावंत व घर्दाज सार्वजनिक कार्यकर्ता नाहीसा झाला आहे.

स्फुट विचार

फ्रान्स आणि फ्रेंच वसाहती

जर्मनीने फ्रान्सचा उत्तर भाग आपल्या ताब्यात घेतल्यानंतर बाकी राहिलेल्या त्या देशाच्या प्रदेशात मार्शल पेटॉ हिटलरचा अंकित म्हणून राज्यकारभार पहात होता. लाव्हाल उघडपणाने जर्मनीस जाऊन मिळाला आणि त्याच्या तंत्राने विहशीचे मंत्रिमंडळ चालू लागून पेटॉ हा केवळ त्याचे बाहुल बनला. हा शत्रूस दिलेल्या शरणचिह्नाचा प्रकार डिगॉलसारख्या स्वाभिमानी फ्रेंच राष्ट्रभक्तांस प्रथमपासूनच नापसंत होऊन त्यांनी जर्मनी विरुद्ध बंड पुकारले आणि इंग्लंड, रशिया व अमेरिका ह्यांचा पक्ष त्यांनी उघडपणे स्वीकारला. उत्तर आफ्रिकेतील फ्रेंच वसाहतीत अमेरिका व इंग्लंड ह्यांनी आपले सैन्य उतरवून ट्युनिस व विझर्टा ह्यांच्या दिशेने चाल केली आहे आणि ह्या दोन ठिकाणी जर्मन सैन्यास घेरून टाकले आहे. ह्या संधीस जर्मनीच्या हाती टूलॉन बंदरांतले आरमार सापडू नये ह्यासाठी त्याच्या अधिकाऱ्यांनी आपली लढाऊ जहाजे समुद्रांत बुडवली आणि जर्मन सैन्याने फ्रान्सच्या दक्षिणेकडील भाग नामधारी रीतीने स्वतंत्र होता तोहि स्वतःच्या सत्तेखाली आणला. जर्मनीच्या ह्या कृत्यासहि मार्शल पेटॉने नास्तुषीची संमति दुःखाने दिली आहे. पश्चिम भूमध्य समुद्रांत मित्र राष्ट्रांच्या चढाईस तोंड देता यावे म्हणून हिटलरने संबंध फ्रान्स आतां व्यापून टाकला आहे. ह्याच सुमारास अँडमिरल डार्लॉ फ्रेंच उत्तर आफ्रिकेत अवतरला आणि तेथे अमेरिकन सेनांनीच्या संमतीने पण पेटॉच्या विद्यमाने मित्र राष्ट्रांस मिळाला. शत्रूस फितूर झालेल्या फ्रेंच पक्षाच्या एका पुढाऱ्यास हे विश्वासाचे स्थान देण्यांत आलेले पाहून डिगॉलसारख्या स्वतंत्र पुढाऱ्यास वैषम्य वाटणे सहाजिक होते. अमेरिकन सेनांनीच्या घोरणाचे इंग्लंडमध्येहि जनतेस आश्चर्य वाटल्यावांचून राहिले नाही. डार्लॉ पुढारीपण देण्याने ट्युनिसियामधील फ्रेंच लोक आपणांस आयतेच मिळाले आणि त्यांच्याशी लढत बसण्याचा प्रसंग टळला हा फायदा झाला आहे असा युक्तिवाद अमेरिकन सेनांनींनी पुढे मांडला आहे. डार्लॉच्या अधिकाराचा प्रश्न तूर्त ह्या स्थितीतच आहे. इकडे पश्चिम आफ्रिकेतील फ्रेंच वसाहतींनी मित्रराष्ट्रांची बाजू जाहीरपणाने उचलली आहे. फ्रेंच साम्राज्याने ह्या रीतीने फ्रान्समधील पेटॉच्या मंत्रिमंडळाविरुद्ध बंडाचे निशाण उभारले आहे आणि सर्व स्वातंत्र्यप्रेमी फ्रेंच पुढारी आपल्या मातृभूमीस जर्मनीच्या मगराभिर्वातून सोडवण्यासाठी मित्रराष्ट्रांच्या बाजूने शत्रूशी झगडत आहेत. लाव्हाल मात्र हिटलरच्या ताबडीत अधिकाधिक जात असून फ्रेंच लोकांस आपल्या बरोबर खेचू पहात आहे. जर्मनीवांचून फ्रान्सला दुसरा तरणोपाय नाही आणि काही झाले तरी त्याची बाजू आपण उचलून घरीलच पाहिजे असे तो सांगत आहे. ह्या हिटलरधार्जिण्या घोरणाविरुद्ध जाणाऱ्या फ्रेंच जनतेचा नाश करण्याचीहि धमकी त्याने दिली आहे. देशबुडवपणाचा हा सहा फ्रेंच लोकांस पटणे शक्य नाही हे उघड असून जर्मनी व लाव्हाल ह्यांच्या विरुद्ध फ्रान्समधील जनता प्रसंग येताच उठल्यावांचून रहाणार नाही. डिगॉलसारख्या पुढाऱ्यांच्या नेतृत्वाखाली फ्रान्स मित्रराष्ट्रांच्या सहाय्याने स्वतंत्र होणार यांत संशय नाही.

दिल्लीची अन्नपुरवठा परिषद

हिंदुस्थानांत निरनिराळ्या भागांतील लोकांस सायपदार्थांचा पुरवठा व्यवस्थित रीतीने होण्याच्या प्रश्नाची चर्चा करण्यासाठी दिल्ली येथे श्री. सरकार, हिंदुस्थान सरकारचे व्यापारमंत्रि, यांचे अध्यक्षतेखाली एक परिषद गेल्या आठवड्यांत भरली होती. प्रांतिक आणि संस्थानी सरकारांचे प्रतिनिधी त्या प्रसंगी उपस्थित होते. शेतीच्या पुढील हंगामापर्यंत मुख्य धान्यांचा पुरवठा संबंध देशांत किती होईल व त्यापैकी निरनिराळ्या धान्यांचे उत्पादन निरनिराळ्या क्षेत्रांत किती होईल त्याची कल्पना आतां सरकारी अधिकाऱ्यांस आली असली पाहिजे. एकूण पुरवठ्याच्या मानाने गहू, तांदुळ, ज्वारी, बाजरी, डाळी इत्यादींची वाटणी अंतर्गत देवघेवीने करावयाचा हाच मुख्य प्रश्न सोडवावयाचा आहे आणि प्रांतिक व संस्थानी प्रतिनिधींचा विचाराविनिमय मध्यवर्ती सरकारच्या विद्यमाने होण्याचे महत्त्व त्यांतच आहे. मुंबई प्रांताच्या अन्नपुरवठ्याबाबतच्या काय गरजा आहेत ह्याची माहिती श्री. सरकार ह्यांस त्यांच्या मुंबईच्या मुक्कामांत करून देण्यांत आली आहे, आणि प्रांतिक सरकार शक्य तेवढे धान्य बाहेरच्या प्रांतांमधून आणण्याची सटपट करीत आहे. धान्याची वाटणी जिल्हानिहाय करण्याचे काम स्थानिक अधिकाऱ्यांचे असून ते जनतेच्या सहकार्याने पार पाडले जाणे इष्ट आहे. धान्याबरोबर स्वस्त कापडाच्या पुरवठ्याचीहि तजवीज त्वरित होणे अगत्याचे असून ह्या संबंधांतली सरकारी योजना लवकर अमलांत आली पाहिजे.

चलन आणि बाजारभाव

कलकत्ता येथे ब्रिटिश व्यापारी मंडळांच्या सभेत भाषण करतांना व्हाइसरॉय लॉर्ड लिन्डलिथगो ह्यांनी कांहीं आर्थिक महत्त्वाच्या प्रश्नांचा उल्लेख केला. युद्ध परिस्थितीमुळे जनतेच्या हातांत वाढत्या प्रमाणांत चलन म्हणजे पदार्थ विकत घेण्याचे सामर्थ्य जात आहे आणि त्याचे योगाने बाजारभाव चढत आहेत ह्या प्रवृत्तीस आळा घालण्याची आवश्यकता त्यांनी प्रतिपादली. एका बाजूने लोकांनी विकत घ्यावयाच्या नित्योपयोगी वस्तूंचा पुरवठा मर्यादित होत आहे आणि दुसऱ्या बाजूने त्यांच्या हातांत अधिक चलन खेळत आहे ह्या कारणाने भालास वाढती मागणी येऊन बाजारभाव चढत आहेत. ह्यासच चलनाचा फुगवटा (इन्फ्लेशन) म्हणतात आणि त्याच्या प्रतिकाराचा मुख्य उपाय जनतेच्या हातांतील चलनाचा ओष मालाच्या खरेदीकडून काढून सरकारी कर्जरोख्यांकडे वळवणे हा आहे असे समजण्यांत येते. पैशांच्या योगाने पदार्थ खरेदी करण्याची शक्ति निर्माण होत असल्याने तो रोख्यांत गुंतवला गेल्यास जिनसांच्या पुरवठ्यावरचा ताण कमी होऊन बाजारभाव चढण्यास आळा बसतो हा आर्थिक सिद्धांत येथे लागू पडतो. कारखानदार आणि धंदेवाले ह्यांनी कामकरी वगैरे नोकरांस मजुरी व पगार वाढतांना त्यांस दिल्या जाणाऱ्या प्राप्तीचा अंश सरकारी रोख्यांत गुंतवला जाण्याविषयीचा उपाय व्हाइसरॉय ह्यांनी आपल्या श्रोत्यांस सुचविला. ह्यावरून वरील उपपत्तीचे रहस्य ध्यानांत येण्यासारखे आहे. महागाईवरचा हा तोडगा शास्त्रशुद्ध असला तरी सद्यःपरिस्थितीत तो कितीसा फलद्रूप होईल ह्याचा विचार झाला पाहिजे. आपल्या सर्वांत बचत करण्याची सवय समाजाच्या सर्व थरांत पसरली पाहिजे आणि आवश्यक वस्तूंचा पुरवठा वाढवण्यांत आला पाहिजे;

म्हणजे ह्या दुहेरी उपायाने महागाईस आळा बसण्याचा संभव आहे, एवढी नाही.

मालाचा पुरवठा व सरकारी नियंत्रण

ह्या गोष्टीची जाणीव लॉर्ड लिन्लिथगो ह्यांस नाही असे नाही; कारण, लोकांनी आपल्या प्राप्तीतील कांहीं भागाचा उपयोग रोख्यांतील गुंतवणेकडे करावा असे सांगून सध्यापेक्षा अधिक जिनसांच्या पुरवठ्याचे व किंमतीचे नियंत्रण करण्याचा सरकारचा विचार असल्याचे त्यांनी ध्वनित केले. इंग्लंड, अमेरिका वगैरे देशांत लोकांच्या सामान्य उपयोगाच्या वस्तूंचा पुरवठा मर्यादित केला आहे इतकंच नव्हे तर प्रत्येक व्यक्तीचा त्यांतला वाटा निश्चित केला आहे. ह्या नियंत्रित वाटणीमुळे लोकांस माल विकत घेण्याची इच्छा असली तरी त्यांस तो खरेदी करता येत नाही आणि ह्या रीतीने वचत झालेल्या पैशाचा विनियोग आपोआपच रोखे-खरेदीत होतो. परंतु हिंदुस्थानांत सध्या घान्यधुन्याचा किमान जरूरीइतकाहि पुरवठा अनेक लहान-मोठ्या ठिकाणी होण्याची पंचाईत झाली आहे. ह्या परिस्थितीस अनुलक्षून व्हाइसरॉयनी असे निक्षून आश्वासन आपल्या भाषणांत दिले आहे की अन्न-सामुग्रीच्या विषम वाटणीने व तुटवट्याने निर्माण होणारी जनतेची हलासी दूर करण्यासाठी शक्य ते सर्व उपाय कडक रीतीने योजल्यावांचून सरकार रहाणार नाही. देवघेवीच्या मामुली पद्धतीने जो माल जनतेस मिळू शकत नाही तो सरकार स्वतः मिळवून वाटील येथपर्यंत जाण्याची तयारी त्यांनी दर्शविली आहे ह्यावरून सध्याच्या असमाधानकारक परिस्थितीची कल्पना सरकारास आली आहे असे समजण्यास हरकत नाही. अन्नसामुग्रीची व्यवस्था पहाण्यासाठी हिंदुस्थान सरकारने एक स्वतंत्र खाते निर्माण केले आहे हे याचेंच निदर्शक आहे. सरकारचे हेतू आणि योजना ह्यांच्या परिणामाचा प्रत्यक्ष अनुभव जितक्या उबकर येऊ शकेल तितका तो हवा आहे.

ब्रिटिश धंदेवाल्यांचा दृष्टिकोन

“हिंदुस्थानच्या प्रगतीस हातभार लावावा आणि हिंदी शेती व उद्योगधंदे यांस सहाय करावे आणि हिंदी धंदेवाल्यांस जे स्वातंत्र्य व मोकळीक इंग्लंडमध्ये आहे तेच स्वातंत्र्य ब्रिटिशांस ह्या देशांत असावे” एवढीच आमची इच्छा आहे असे ब्रिटिश व्यापारी मंडळांच्या परिषदेचे अध्यक्ष, हॅडो ह्यांनी सांगितले. इंग्लंडमध्ये व्यवहार करणारे हिंदी धंदेवाले आणि हिंदुस्थानांत व्यवहार करणारे ब्रिटिश धंदेवाले ह्यांच्या परिस्थितीची तुलना करून तीमघले साम्य दाखवण्याचा आपला प्रयत्न किती अर्थ-शून्य आहे हे त्यांच्या लक्षांत कसे आले नाही ह्याचें आश्चर्य वाटते. सिलोन, आफ्रिका व ब्रह्मदेश येथे हिंदी लोकांस न्यायाने व सरळपणाने वागवण्यांत यावे ह्या मागणीसारखीच आपली मागणी आहे असेहि त्यांनी सांगितले. हिंदुस्थानांत ब्रिटिशांची सत्ता आहे तशी वरील देशांत हिंदी लोकांची नाही एवढे सांगितले म्हणजे मि. हॅडो ह्यांचा युक्तिवाद कसा सद्दोष आहे हे तेव्हांच घ्यानांत येईल. ब्रिटिश धंदेवाल्यांच्या हितसंबंधांचे संरक्षण राज्यघटनेत योग्य तऱ्हेने केले जावे ही जुनी मागणी आहे आणि तिचा यथाचित परामर्श हिंदी लोकमताने वारंवार घेतला आहे. मि. हॅडो ह्यांच्या मुद्यास उत्तर देताना लॉर्ड लिन्लिथगो ह्यांनी ब्रिटिश

धंदेवाल्यांस हिंदी आर्थिक उन्नतीस मदत करण्याची संधि आता-प्रमाणे पुढेहि मिळेल असे आश्वासन दिले आहे. हिंदुस्थानचे उपयुक्त नागरिक ह्या नात्याने ब्रिटिश धंदेवाल्यांस न्यायाने वागवले जाईल ह्यासंबंधाने शंका घेण्याचे त्यांस कारण नाही. युद्धोत्तर आर्थिक पुनर्घटनेच्या योजना तयार करण्यांत सरकारने पुढाकार घ्यावा अशा आशयाचा एक ठराव कलकत्त्याच्या सभेत मान्य करण्यांत आला. आर्थिक बाबतीत युद्धोत्तर जगांत हिंदुस्थानास योग्य स्थान मिळाले पाहिजे आणि त्या प्रश्नाची शहानिशा एव्हांपासून झाली पाहिजे ही हिंदी लोकमताचीहि मागणी आहे. तथापि, आर्थिक योजनात्मक धोरण ठरवले जात असता हिंदी लोकांच्या आकांक्षांचे समाधान होईल ह्याविषयी काळजी घेतली जाणे अगत्याचे आहे. हा उद्देश सिद्धीस जाण्यास ह्या देशांत राष्ट्रीय स्वरूपाचे मध्यवर्ती मंत्रिमंडळ स्थापले जाण्याची आवश्यकता असल्याचे हिंदी पुढारी कळकळीने सांगत आहेत, त्यासंबंधांत ब्रिटिश धंदेवाल्यांनी अनुकूल मत व्यक्त केलेले दिसत नाही आणि व्हाइसरॉयच्या कलकत्ता येथील भाषणाचा सुरहि निराशामयच होता.

पत्नीच्या मृत्युपत्रास पतीची संमति आवश्यक

मुंबई हायकोर्टाचा निवाडा

नारायणदास बैरागी ह्याचा पार्वतीबाईशी विवाह झाला होता. पार्वतीबाई १९३६ साली निवर्तली. त्यापूर्वी, तिने मृत्युपत्र करून आपले सर्व स्त्रीधन आपली पुतणी सारूबाई हिला दिले. मरणापूर्वी २० वर्षे पार्वतीबाई पतीपासून विभक्त रहात होती. हिंदु कायद्याप्रमाणे पतीचे संमतीशिवाय पत्नीला आपली मिळकत-स्त्रीधन सुद्धा-विक्री, देणगी अथवा मृत्युपत्र ह्यापैकी कोणत्याहि प्रकारे दुसऱ्यास देता येत नाही, ह्या मुद्यावर नारायणदासने सदरहू मृत्युपत्र बेकायदा ठरवावे असा कोर्टाकडे अर्ज केला. पतीची संमति आवश्यक करणारा हिंदु कायदा सध्याच्या काळाशी पिसंगत आहे व तो जुना-पुराणा झाला आहे, म्हणून तो कोर्टाने लागू करू नये, असे अर्जदारातर्फे सांगण्यांत आले. पार्वतीबाईने नवऱ्याचा आश्रय कित्येक वर्षापूर्वी सोडला होता, ही गोष्टहि लक्षांत घ्यावी, असे सुचविण्यांत आले. पत्नीवरील हे नियंत्रण दूर करण्याचा प्रश्न मंडळाच्या कक्षेतील आहे, हे नियंत्रण पत्नीच्या हिताचेंच आहे व पार्वतीबाई वेगळी राहिली तरी ती विवाहितच होती, ह्या मुद्यावर मुंबई हायकोर्टाने तिचे मृत्युपत्राप्रमाणे सारूबाईस मालमत्ता मिळू शकत नाही, असा निवाडा दिला.

आयुर्वेद रसशाळा, पुणे लि.

वरील कंपनीचे ३१ मे, १९४२ अखेरचे वसूल-भांडवल २ लक्ष, ९४३ हजार रुपये असून आगाऊ दिलेल्या कॉल्सची रकम ५१ रुपये आहे. कंपनीने अहवालाचे वर्षी २ लक्ष, २७ हजारांची विक्री केली व तिचेजवळ वर्षअखेर २ लक्ष, ७८ हजारांचा कच्चा व पका माल शिल्लक आहे. वर्षअखेरचा निवळ नफा १५, ६५० रुपये आहे. प्रेफरन्स भागीदारांस ५% व ऑर्डिनरी भागीदारांस ९% (त्यातील निमें डिबिहंडंड राष्ट्रीय-शिक्षण-मंडळास मिळावयाचे आहे) डिबिहंडंड मिळेल.

कृत्रिम रबर

(ले:—डॉ. ग. रा. केळकर, एच. एससी., पीएच. डी.)

रासायनिक संशोधनामुळे रंग, रेशीम, रंधे इ. बाबतींमध्ये मनुष्यास आतां निसर्गाच्या लहरीवर अवलंबून राहण्याचे कारण उरले नाही. रबराच्या बाबतींमध्येही मनुष्य आतां स्वतंत्र होऊं पहात आहे. नैसर्गिक रबर हे एका झाडाच्या चिकापासून काढतात. त्यांचे मळे मलाया, सयाम, फ्रेंच इंडोचायना, सीडोन इ. पौरात्य देशांमध्येच विशेष आहेत. आधुनिक यांत्रिक युद्ध-पद्धतीमध्ये रबर ही एक अत्यावश्यक वस्तु असून जर्मनी, रशिया इ. राष्ट्रांना पौरात्य देशांकडून पुरवठा होणे अशक्य झाले. अर्थातच या राष्ट्रांनी कृत्रिम रबर बनविण्याच्या प्रयत्नांमध्ये अग्रेसरत्व मिळविले आहे. ऑस्ट्रियावरील स्वारीमध्ये जर्मनीने आपल्या रणगाड्यांकरिता कृत्रिम रबराचाच उपयोग केला होता. १९३८ सालापासून किमान २५,००० टन कृत्रिम रबर जर्मनीमध्ये प्रतिवर्षी होत असावे असा अंदाज आहे. कांहीच्या मते १९४१ साली हा आंकडा ५०,००० टन इतका वाढला असावा. अगदी अलिकडे अमेरिकेने फार मोठ्या प्रमाणावर कृत्रिम रबर तयार करण्याच्या योजना आसिल्या आहेत.

कृत्रिम तऱ्हेने एकादा पदार्थ बनवावयाचा असेल तर नैसर्गिक पदार्थाच्या पृथक्करणापासून त्याकरिता आवश्यक असलेल्या कच्च्या द्रव्याबद्दल प्रथम अंदाज बांधता येतो. नैसर्गिक रबराच्या पृथक्करणाने असे दिसून आले की त्यामध्ये C_2H_4 हा परमाणुसमुच्चय असलेले आयसोप्रिन Isoprene नामक द्रव्याचे शेकडो-अणू एकत्र गुंफिले गेले आहेत. तेव्हा आयसोप्रिन किंवा तत्सदृश अंतर्गत रचना असलेल्या ब्यूटाडायईन, मेथिल-ब्यूटाडायईन, क्लोरोब्यूटाडायईन, इ. परमाणूंची गुंफण करून अनेक जातींची कृत्रिम रबरे तयार करण्यांत आलेली आहेत व तीं मेथिल रबर, ब्यूना एस, थायकोल, क्लोरोप्रिन, नीओप्रिन, कोरोसील, केमिगम, अॅमिरोपोल इ. नावांनी ओळखिली जातात. या रबरांना लागणारी ब्यूटाडायईन सारसी द्रव्ये आतां टर्पेटाईन, पेट्रोल, चुनखडी, कोळसा, डांबर,

अमेरिकेमध्ये आढळणारा नॅचरल गॅस इ. पासून कमी किंमतीत बनविण्याच्या कृतीहि उपलब्ध झाल्या आहेत.

प्रत्येक कृत्रिम रबरामध्ये नैसर्गिक रबराचे सर्व गुणधर्म असतातच असे नाही. पण कित्येक बाबतींत कृत्रिम रबरे नैसर्गिक रबरापेक्षा सरस ठरतात व विशिष्ट कामाकरिता त्यांची योजना करणे फायदेशीर असते. उदाहरणार्थ, नियोजित हे रबर तेलकट पदार्थांच्या सान्निध्यांत जास्त काळ टिकू शकते. नैसर्गिक रबर त्यापेक्षा लवकर सराव होतें. ब्यूना नामक रबराचे गुणधर्म आवश्यकतेप्रमाणे बदलता येतात.

कृत्रिम रबरांचा प्रसार होण्याच्या मार्गांमधील मुख्य अडचण म्हणजे त्यांची किंमत. ती नैसर्गिक रबराच्या चौपट-पाचपट महाग पडतात. अर्थात् युद्धकार्याकरिता म्हणून लागतील तेव्हा किंमतीचा प्रश्न नाही ही गोष्ट वेगळी. कृत्रिम रबराकरिता कच्चा माल म्हणून उपयोगी पडणारी द्रव्ये जरी स्वस्त असली तरी त्यावर करावे लागणारे रासायनिक संस्कार व त्याकरिता लागणारा उपकरणे यांना बराच खर्च येतो. त्याचप्रमाणे कृत्रिम रबरांच्या निर्मितीस मनुष्यबळ असे फारच थोडे लागत असल्यामुळे मोठ्या प्रमाणावर निर्मिती करून खर्चात बचत करण्यासही फारसा वाव नाही. तरी पण त्यांच्या विशिष्ट गुणधर्मांमुळे कांही ठिकाणी अत्यंत उपयोगी म्हणून कृत्रिम रबरे टिकाव घेऊ शकतील. कोणी सांगवे, कदाचित् शास्त्रीय प्रगतीमुळे पुढेमागे तीं नैसर्गिक रबराइतका किंवा त्यापेक्षाही स्वस्त होतील किंवा रबराचा उपयोग दिवसेंदिवस इतका वाढेल की, कृत्रिम व नैसर्गिक अशा दोन्हीहि रबरांची आपणास गरज भासेल.

हिंदुस्थानमध्ये प्रतिवर्षी ८००० टन रबराचा उपयोग केला जातो. शिवाय जवळ जवळ २ कोटि रुपयांचा रबरी माल परदेशांतून आयात होतो. युद्धामुळे ही आयात बंद झाली म्हणजे आपणांस येथील पुरवठ्यावरच अवलंबून रहावे लागेल शिवाय युद्धोपयोगी पदार्थांच्या निर्मितीकरिता जास्त रबराचा उपयोग करावा लागेल त्यामुळे येथे रबराचा तुटवडा पडण्याचा संभव आहे. येथील कच्च्या मालापासून कृत्रिम रबर कसे बनविता येईल याबाबत कांही प्रयत्न होणे आवश्यक आहे.

न्यू इंडिया इंडस्ट्रीज लि.

(Approved Re-traders and Approved Contractors)

२६ लॅमिंग्टन नॉर्थ, मुंबई ११.

अध्यक्ष:—श्री. ग. स. मराठे, अॅक्चुअरी.

महाराष्ट्रांतली रबराचा प्रमुख कारखाना

★ गिरणीचे रोलर्स

★ रबरी हातमोजे

★ छापखान्यांचे रोलर्स

★ रिमोल्ड टायर्स

★ रबरी वाशर्स

★ सॉलिड व्हील्स

व इतर रबरी माल तयार होतो.

पु. ग. मराठे

मॅनेजिंग डायरेक्टर.

अर्थशास्त्र

लेखकः—प्रो. वा. गो. काळे व प्रो. द. गो. कर्वे
 वृष्टसंख्या सुमारें ३००, किंमत ३ रुपये
 या ग्रंथांत अर्थशास्त्राच्या सर्वसामान्य सिद्धांतांचें विवेचन केलें
 आहे.

श्रीराम सिल्क मिल्स लि., बंगलोर

[कंपनीने १९४१ अखेर ६ टक्के डिव्हिडंड वांटला आहे.]

युद्धसाहित्यपुरवठा-खात्याची परेशूटकरिता
 लागणाऱ्या

रेशमी कापडाची ऑर्डर पुरी करण्यासाठी लागणाऱ्या
 भांडवलाकरिता तूर्त एकूण रु. १ लक्षाच्या रकमेपर्यंत

ठेवी घेणें आहेत

व्याजाचा दर ४॥ ते ६ टक्के. ठेव किमान
 रु. ५०० ची असावी. ठेवीवरील व्याज
 दर सहा महिन्यांनी दिलें जातें.

श्रीराम सिल्क मिल्स लि., } नारायण गोविंद नाईक,
 श्रीरामबाग, } (माजी अध्यक्ष, म्हेस्टर चेंबर ऑफ
 बसवनगुडी, बंगलोर. } कॉमर्स) मॅनेजिंग डायरेक्टर

आमच्या कारखान्यांतील माल मुंबईस बोम्बे स्वदेशी को-ऑपरे-
 टिव्ह स्टोअर्समध्ये व पुण्यास लक्ष्मी रोडवरील रे म्यूसिअमच्या
 व्यापार-संवर्धन-गृहांत पहा.

'अर्थ' ग्रन्थमाला.

- १ बँका आणि त्यांचे व्यवहार
- २ हिंदुस्थानची रिझर्व्ह बँक
- ३ व्यापारी उलाढाली
- ४ सहकार

राहाणेची व भोजनाची उत्तम सोय

फोन नं. ७९९ गणपति चौक,

व्यवस्थापक

N. V. WADNERKAR

Gold & Silver Smith, Jeweller & Engraver,
 Electro-plater & Manufacturer of Sporting
 Trophies, Medals, Cups etc.

. . Raviwar Peth, Saraff Bazar, . .

POONA CITY.

मधुमेहावरील

औषध

तीन आठवड्यांचे
 औषधास फक्त रु. ७

— मागविण्याचा पत्ता —

मॅनेजिंग डायरेक्टर, रुरल प्रॉडक्ट्स
 कंपनी लिमिटेड.

१२३ ए, सदाशिव, पुणे २.

वक्तशीर आणि मनपसंत काम
 करून देणारे

मोहन वॉच कंपनी

रेग्युलेशन मोफत

कॉमनवेलथ बिल्डिंगसमोर लक्ष्मी रोड, पुणे २.

DECCAN BOOK STALL

Booksellers, Publishers & Subscription Agents
 Fergusson College Road, Poona No. 4.

- (1) We stock and supply Educational books, General books & Library books.
- (2) We supply Government of Bombay and Government of India publications.
- (3) We receive Subscriptions to Indian and Foreign periodicals.
- (4) We procure any book published anywhere and supply it at publisher's price.

हे पत्र पुणे, पेट भांडुर्डा घ. नं. ११५१९ आर्यभूषण छापखान्यांत रा. विठ्ठल हरि बर्वे, यांनी छापिलें व
 र. श्रीपाद वामन काळे. बी. ए., यांनी 'दुर्गाधिवास,' भांडुर्डा, घ. नं. १२२११३, पुणे शहर, येथें प्रसिद्ध केलें.